

Zeevogel ' uit het sop gelicht': jan-van-gent

De jan-van-gent is zonder twijfel één van de meest typerende verschijningen in de Noordzee. Het is een echte zeevogel die zich de klok rond op open zee bevindt en enkel om te broeden poot aan wal zet. Ze nestelen vrijwel uitsluitend op woeste en ontoegankelijke plaatsen met zicht op zee, zoals onbewoonde eilanden en hoge kliffen. Minstens even kenmerkend als hun zwart-witte verenkleed is hun gedrag: van tientallen meters hoog duiken ze als een speer in het water op zoek naar vis. In deze 'zeevogel uit het sop gelicht' bespreken we het voorkomen van deze spectaculaire soort op het Belgisch deel van de Noordzee.

Internationaal kader

De verspreiding van jan-van-gent als broedvogel is beperkt tot het Noord-Atlantisch gebied. Rond de eeuwwisseling in 1900 was de wereldpopulatie door toedoen van menselijke vervolging gedaald tot slechts 53.000 paar, maar als gevolg van bescherming is de populatie in de loop van de twintigste eeuw weer sterk toegenomen, en dit met een verassend continu groeipercentage van 2% per jaar. De wereldpopulatie bedroeg in het jaar 2000 ongeveer 390.000 paar, en hiervan broedden niet minder dan 260.000 koppels langs de kusten van het Verenigd Koninkrijk en Ierland, verspreid over 21 kolonies (Mitchell et al. 2004). Leuk om weten is dat de Latijnse naam *Morus bassanus* afgeleid is van de bekendste en tevens grootste broedkolonie in de Noordzee, met name die op Bass Rock. Dit imposante rotseiland op ongeveer 2 km van de Schotse Oostkust herbergt ruim 55.000 broedparen (Murray, 2011)!

Zenderonderzoek op broedvogels van Bass Rock leert ons dat adulte jan-van-genten gebruik maken van een brede range aan overwinteringsgebieden. Vier van de 22 gezen-derde vogels bleken in de Noordzee en het Kanaal te overwinteren (18%), zes in de Golf van Biskaje (27%), twee in de Middellandse Zee (9%) en tien voor de kust van West-Afrika (45%). Eens aangekomen in het overwinteringsgebied vertoeven ze meestal 2 tot 3 maanden in een relatief klein gebied (Kubetzki et al. 2009). Vergeleken met adulte vogels zouden onvolwassen vogels (en juvenielen in het bijzonder) sterker geneigd zijn om tot voor de West-Afrikaanse kusten te trekken. Een deel van de immature vogels blijft tijdens de zomer in de overwinteringsgebieden hangen (Cramp 1977, Wernham et al. 2002).

Aantallen & verspreiding op het Belgisch deel van de Noordzee

Vanaf onze kust worden jan-van-genten vooral gezien in het najaar, tijdens harde aanlandige wind soms zelfs in grote aantallen. Op het Belgisch deel van de Noordzee (BNZ) komt de soort echter jaarrond voor, in dichtheden variërend van 0,08 tot 2,24 vogels per km² (maandgemiddelden). De aantallen zijn als gevolg van intense doortrek het hoogst in het najaar en in oktober verblijven gemiddeld bijna 8.000 vogels in ons kleine zeegebied. Een kleinere aantalspiek tijdens de voorjaars trek in februari bedraagt ruim 2.000 vogels (Tabel 1). Deze aantallen zijn momentopnames, en zeker tijdens de trekperiodes is er sprake van een hoge 'turn-over'. Hierdoor ligt het totaal aantal individuen dat van het BNZ gebruik maakt nog vele malen hoger. De zuidelijke Noordzee is namelijk een belangrijke migratiecorridor voor jan-van-gent. Stienen et al. (2007) schatten dat 4 tot 7 procent van de NO-Atlantische populatie jaarlijks door het Nauw van Calais trekt. De laatste tien jaar kwam het zelfs meermaals voor dat ruim 1% van deze populatie (die wordt geschat op minstens 900.000 individuen) op één dag langs Cap Gris-Nez migreerde, telkens tijdens harde aanlandige wind (www.trektellen.nl).

	Maandgemiddelde	Percentage van de Europese populatie
Januari	2.025	0,22%
Februari	2.046	0,22%
Maart	1.375	0,15%
April	264	0,03%
Mei	541	0,06%
Juni	541	0,06%
Juli	585	0,06%
Augustus	548	0,06%
September	1.263	0,14%
Oktober	7.838	0,86%
November	3.345	0,37%
December	676	0,07%

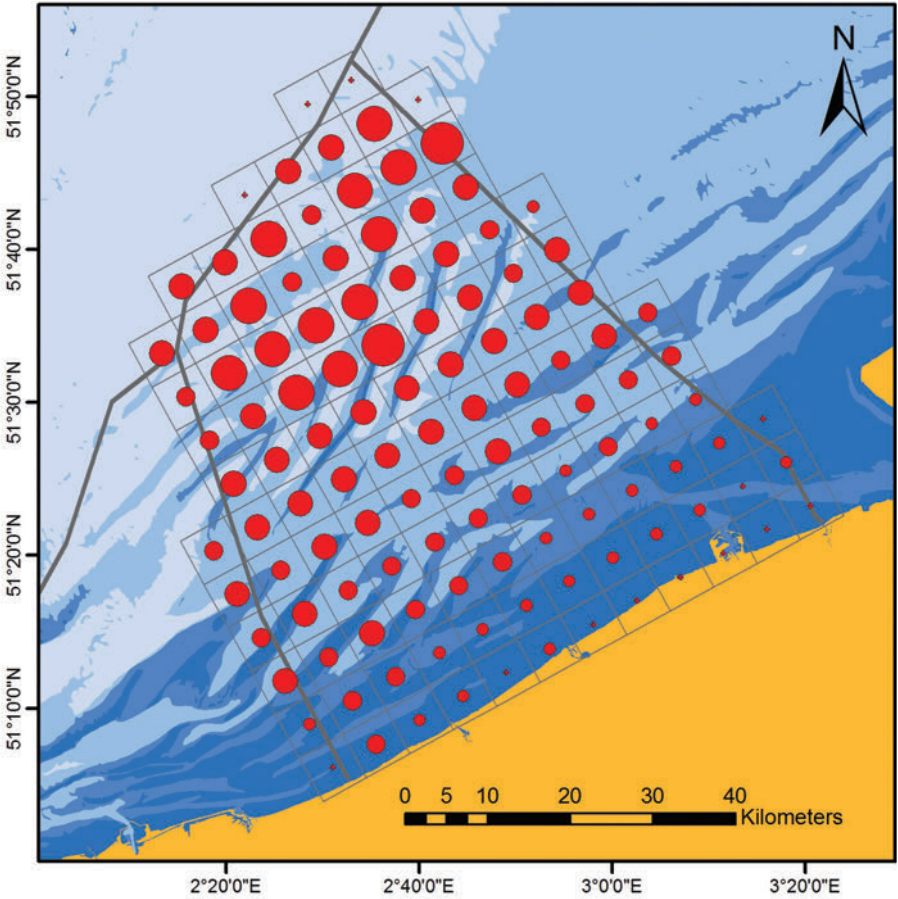
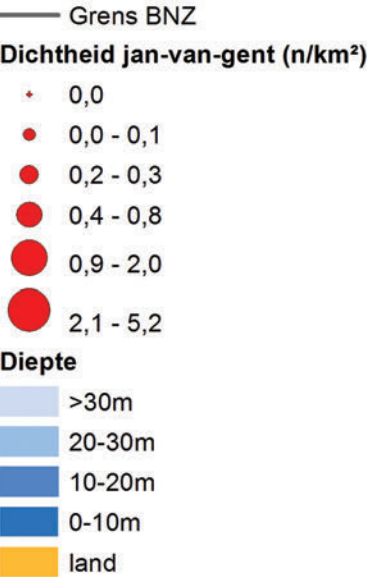
Tabel 1. Gemiddeld aantal jan-van-genten aanwezig op het BNZ in de periode 2001-2007, berekend aan de hand van 'distance'-analyse en rekening houdend met de ruimtelijke variatie in waarnemingsinspanning (zie Vanermen et al. 2013).

Op het BNZ neemt de dichtheid van jan-van-genten geleidelijk toe met de afstand tot de kust om een plafond te bereiken vanaf de hinderbanken, op ruim 40 km van het vasteland (Figuur 1). Daarnaast vertoont de verspreiding ook een ZW-NO gradiënt, waarbij voor de Oostkust opvallend minder jan-van-genten vertoeven dan voor de Westkust. Mogelijk vindt een op zicht jagende vogelsoort als jan-van-gent het troebele water nabij de Westerscheldemonding minder interessant als foerageergebied. Uit Figuur 2 blijkt ook dat jan-van-genten voor de Oostkust tot ongeveer 15 km uit de kust zo goed als nooit duikend werden waargenomen en dit ondanks een hoge telinspanning.

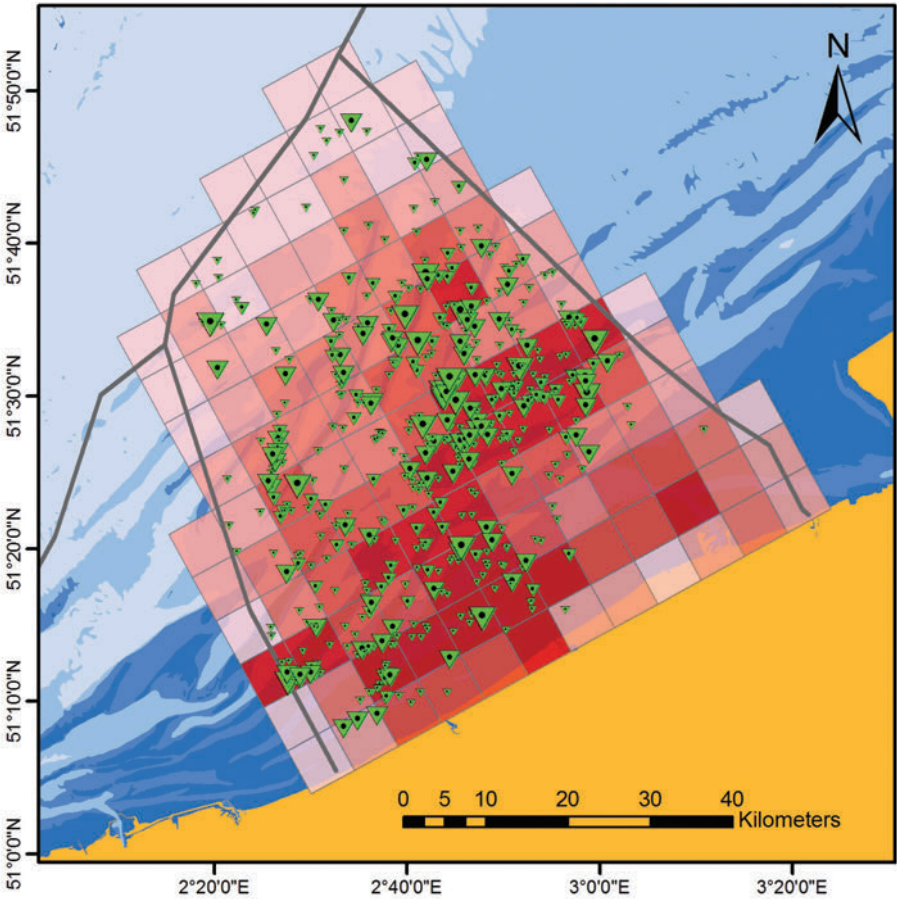
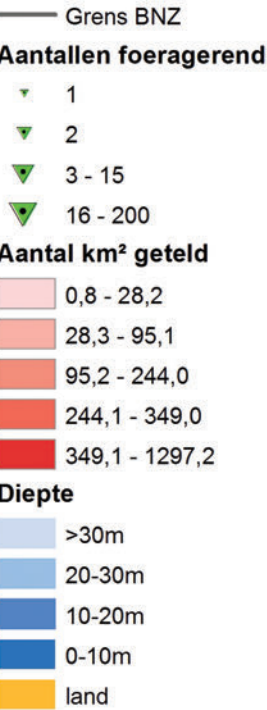

Jan-van-gent - Hilbran Verstraete

Figuur 1. Verspreiding van jan-van-gent op het Belgisch deel van de Noordzee (data 1992-2013) per 6x6 km² (totaal aantal waargenomen vogels binnen het transect gedeeld door het aantal km² geteld) .

Figuur 2. Verspreiding van foeragerende jan-van-genten op het Belgisch deel van de Noordzee (data 1992-2013) met aanduiding van de waarnemingsinspanning per 6x6 km².

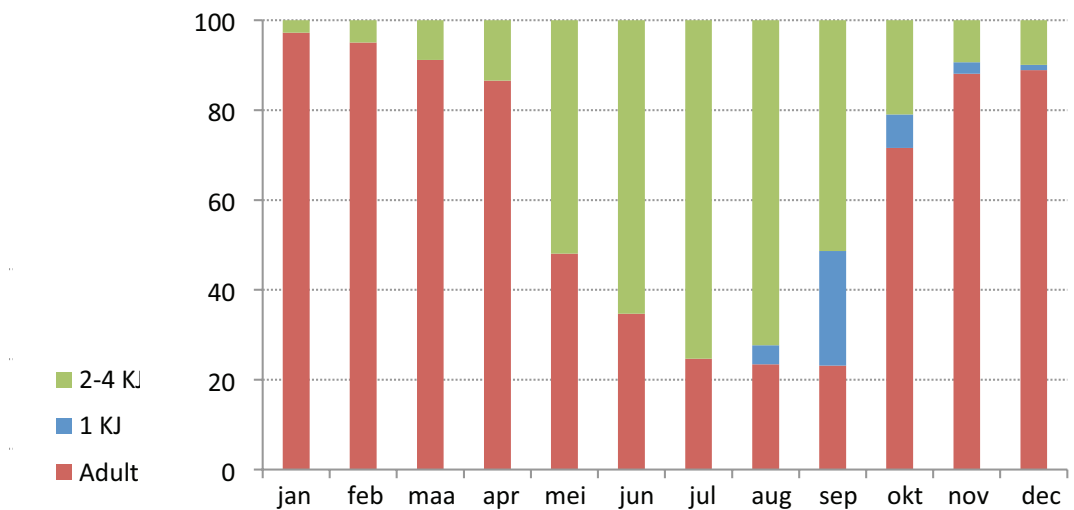
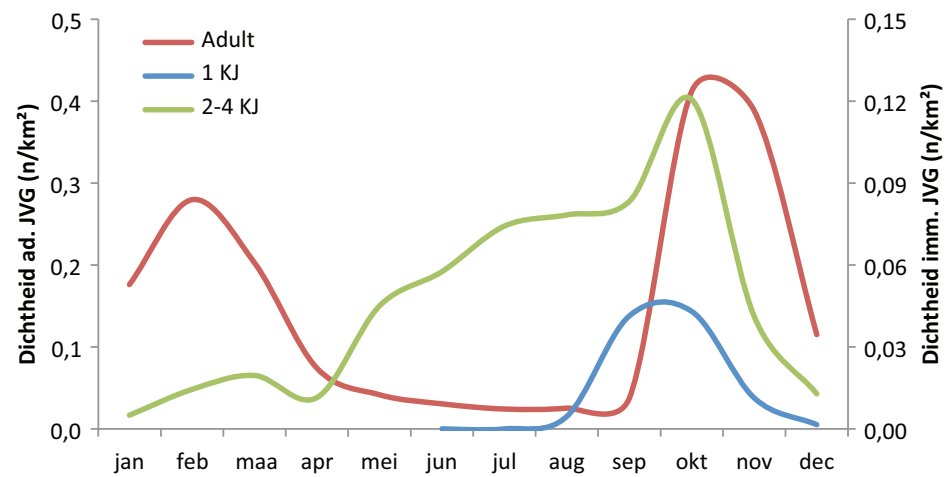

Jan-van-gent - Nicolas Vanermen

Leeftijdsgebonden migratiepatronen

Opvallend in het voorkomen van jan-van-gent op het BNZ zijn de sterk wisselende leeftijdsverhoudingen doorheen het jaar. Zo is het percentage adulte vogels van november tot en met april meer dan 85%, terwijl dit tussen mei en september (wanneer het gros van de volwassen vogels verondersteld wordt te broeden) slechts 23-45% bedraagt (Figuur 3). Adulte vogels zijn dus jaarrond op het BNZ aanwezig, met duidelijke doortrekpieken in februari en oktober-november (Figuur 3). De doortrekpiek in februari komt goed overeen met sterk geconcentreerde aankomst van adulte vogels op Bass Rock in de eerste helft van maart (Kubetzki et al. 2009). Uit Figuur 3 blijkt ook dat adulte vogels op het BNZ in het najaar talrijker aanwezig zijn dan in het voorjaar. Dit strookt met de vaststelling dat het merendeel van de gezenderde broedvogels van Bass Rock en IJsland (Kubetzki et al. 2009, Wildfowl & Wetlands Trust 2012) in het najaar naar de overwinteringsgebieden migreerde via de zuidelijke Noordzee, terwijl de terugtrek in het voorjaar grotendeels via het westen van Schotland bleek te verlopen. In de winter zijn jonge vogels heel schaars op het BNZ, maar vanaf eind april – begin mei bouwen hun aantallen gestaag op (Figuur 3). Het hoogste aantal jonge vogels is aanwezig in het najaar, wanneer de populatie is aangevuld met juvenielen van het voorbije broedseizoen. Het aandeel eerstejaars vogels bedraagt in september zelfs 25% van alle waargenomen jan-van-genten. De doortrekpiek van onvolwassen jan-van-genten in september-oktober wordt mooi 'afgelost' door intense migratie van adulte vogels in oktober en november. Dit leeftijdsafhankelijke migratiepatroon komt overigens bijzonder goed overeen met de gegevens verzameld door Camphuysen & Leopold (1994) voor het Nederlandse deel van de Noordzee.

Figuur 3. Seizoenaal voorkomen van jan-van-gent op het BNZ per leeftijdsklasse (opgelet: in de linker figuur zijn de dichtheden van adulte vogels geschaald op de linker-as, terwijl onvolwassen vogels (1 – 4 kj) geschaald zijn op de rechter-as)

Jan-van-gent - Nicolas Vanermen
1

Gedrag

Tijdens zeevogeltellingen wordt stevast het gedrag van de waargenomen vogels genoteerd. Zo weten we dat 11,4% van alle getelde jan-van-genten op het BNZ geassocieerd was met visserij-activiteit. Meestal worden jan-van-genten solitair (81%) of in kleine groepjes van minder dan 10 exemplaren (98,8%) waargenomen. De weinige concentraties van meer dan 100 vogels waren meestal het gevolg van aggregatie rond vissersboten. De grootste groep jan-van-genten die op het BNZ werd genoteerd bestond uit 435 vogels rond een vissersboot in oktober 2005 op de Blighbank. Maar ook los van visserij worden soms grote groepen gezien: in december 2011 werden op diezelfde Blighbank bijvoorbeeld 200 actief duikende jan-van-genten gezien. Over de hele dataset heen bekeken werd 5,5% van de jan-van-genten actief foeragerend waargenomen.

Besluit

Bijna 80% van de wereldpopulatie van jan-van-gent broedt langs de kusten van Europa. Het zuidelijk deel van de Noordzee is tijdens het najaar een belangrijke migratiecorridor en op het BNZ verblijven in oktober gemiddeld bijna 8.000 vogels. De aantallen op het BNZ zijn het hoogst vanaf de hinderbanken, terwijl de soort schaars is boven het troebele water voor de Oostkust. Heel opvallend in het voorkomen van jan-van-gent zijn de wisselende leeftijdsverhoudingen met grotendeels adulte vogels van oktober tot en met april en een meerderheid aan onvolwassen vogels van mei tot september.

Dankwoord

We bedanken VLIZ, KBIN, DAB Vloot en BELSPO voor de vele uren scheepstijd op de onderzoeksschepen Zeeleeuw, Simon Stevin en Belgica, en alle bemanningsleden voor de samenwerking. Daarnaast bedanken we alle vrijwilligers (in het bijzonder Walter Wackenier) voor hun welkome hulp tijdens het tellen van zeevogels.

Nicolas Vanermen

Nicolas.vanermen@inbo.be

REFERENTIES

- Camphuysen, C.J. & Leopold, M.F. 1994. *Atlas of seabirds in the southern North Sea*. NIOZ, Texel, Nederland.
- Cramp, S. (Eds.) 1977. *The birds of the Western Palearctic. Handbook of the birds of Europe, the Middle East and North Africa - Volume 1*. Oxford University Press, Oxford.
- Kubetzki, U., Garthe, S., Fifield, D., Mendel, B., Furness, R.W. 2009. Individual migratory schedules and wintering areas of northern gannets. *Marine Ecology Progress Series* 391: 257-265.
- Mitchell, P.I., Newton, S.F., Ratcliffe, N. & Dunn, T.E. 2004. *Seabird populations of Britain and Ireland. Results of the seabird 2000 census (1998-2002)*. T & A D Poyser, London.
- Murray, S. 2011. An aerial survey of the Bass Rock gannetry in 2009. *Scottish Birds* 31: 220-225.
- Stienen, E.W.M., Van Waeyenberge, J., Kuijken, E. & Seys, J. 2007. Trapped within the corridor of the Southern North Sea: the potential impact of offshore wind farms on seabirds. In: de Lucas, M., Janss, G.F.E. & Ferrer, M. (Eds.), *Birds and Wind Farms - Risk assessment and Mitigation*: 71-80. Quercus, Madrid.
- Stone, C.J., Webb, A., Barton, C., Ratcliffe, N., Reed, T.C., Tasker, M.L., Camphuysen, C.J. & Pienkowski, M.W. 1995. *An atlas of seabird distribution in north-west European waters*. Joint Nature Conservation Committee (JNCC), Peterborough, UK.
- Vanermen, N., Stienen, E.W.M., Courtens, W., Onkelinx, T., Van de walle, M. & Verstraete, H. 2013. *Bird monitoring at offshore wind farms in the Belgian Part of the North Sea - assessing seabird displacement effects*. INBO.R.2013.755887. Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Brussel.
- Wernham, C.V., Toms, M.P., Marchant, J.H., Clark, J.A., Siriwardena, G.M. & Baillie, S.R. (Eds.) 2002. *The Migration Atlas: movements of the birds of Britain and Ireland*. T & A.D. Poyser, London.
- Wildfowl & Wetlands Trust (Consulting) Ltd. 2012. *Gannet Population Viability Analysis - Demographic data, population model and outputs*. Report commissioned by The Crown Estate SOSS. Wildfowl & Wetlands Trust (Consulting) Ltd, Slimbridge, UK.

Jan-van-gent - Hilbran Verstraete

